

AIOLIS'DE BİR ANIT (Lev. XXXVI-XXXVII)

Aiolis bölgesi içinde yer alan Yukarı Şehit Kemal Köyü (eski adı: Öküz Köy), coğrafi konumu itibarı ile, hemen 3 km batısında bulunan ve Aiolis'in en büyük kenti olan Kyme'nin antik dönemdeki toprakları içinde yer almış olmalıdır. Anadolu'daki Roma egemenliğinin başlarında (İ. Ö. 129) eski bir yolun üzerinde yeniden inşa edilen Smyrna ile Pergamon arasındaki karayolu, Hermos'u yaklaşık 8 km güneyde bulunan Larissa'da aştıktan sonra, Kyme'ye uğramadan, Şehit Kemal köyünün yanından geçmekteydi. Şehit Kemal köyünden sonra bu yolun iki kola ayrıldığı görülmektedir¹: Bunardan biri, Kyme yakınına kadar modern Menemen - Aliğa karayoluna paralel gitmekte ve Kaymakam Geçidi'nden sonra doğuya yönelerek Samurlu üzerinden Güzelhisar çayına ulaşmaktaydı. Söz konusu yolun 19. yüzyılın sonlarına dek kullanılmış olduğu, günümüzde "Eski Bergama Yolu" olarak anılmasından da anlaşılmaktadır. Diğer kol ise, yine Şehit Kemal köyünün yakınından geçerek Arap Deresi vadisi boyunca doğuya doğru ilerlemekte ve Güzelhisar çayına ulaşmaktaydı. Antik dönemde hangisi kullanılırsa kullanılsın, her iki rotanın da Dumanlı Dağı'nın batı uzantısı gibi görülen Karahasan Dağı'nın eteklerine yerleşmiş Şehit Kemal köyünün hemen yanından geçtiği görülmektedir (Fig.1).

Daha önce, buradaki yazıtlı bir heykel kaidesi nedeniyle ziyaret ettiğimiz Şehit Kemal köyünde bulunan söz konusu yapı, oldukça tahrip edilmiş olması nedeniyle uzaktan bir kaya yığını gibi görünmektedir (Fig. 2). Aiolis bölgesinde 100 yıldan bu yana yürütülen araştırmalar ile ilgili yayınlarda rastlayamadığımız ve oldukça büyük ve özensiz (yaklaşık 3x2 m) kyklopiik trahit bloklarından (Fig. 3) yapılmış olan bu yapı, kaçak kazılar tarafından oldukça tahrip edilmiş olup, planı güçlükle anlaşılmaktadır. Yaklaşık olarak kare bir plana (19x19 m) sahip olan (Fig. 4-5) yapıya giriş, batı kenardaki, muhtemelen birkaç basamak merdivenle çıkılan ama bugün hiçbir izi kalmayan bir koridorla yapılmaktaydı. Yapının belki de en iyi işçilik gösteren yeri olan kapı pervazları, düzgün işlenmiş blokların üst üste konmasıyla oluşturulmuş olup, üstü yine düzgün ve büyük bir blokla kapatılmıştır (Fig. 6). Kapıdan hemen girişte, sağa (II

¹ Antik yolun değişik iki rota teklifi ile ilişkili olarak bk. Giuseppe Ragone, "Il Tempio di Apollo Gryneios in Eolide", *Studi Ellenistici* III (1990), Tav. VI.

no.'lu odaya) ve sola (I no.'lu odaya) olmak üzere iki adet kapı boşluğu yer almaktadır. Ana giriş, doğu - batı doğrultusundaki ince ve uzun bir koridora açılmaktadır. İçine girilemeyen bu koridorun sonunda olasılıkla, III ve IV no.'lu odalara açılan kapılar bulunmaktaydı. Yukarıda da anlatıldığı gibi, dört odadan oluşan bu yapı, küçük bir tepenin üzerinde II ve III no.'lu odalar yamaca gelecek bir şekilde yapılmıştır. Taşları tutturmak için harç veya kenet kullanılmayan bu yapı oldukça tahrip edilmiş, özellikle batı ve güney duvarları oluşturan büyük bloklar aşağı yuvarlanmışlardır.

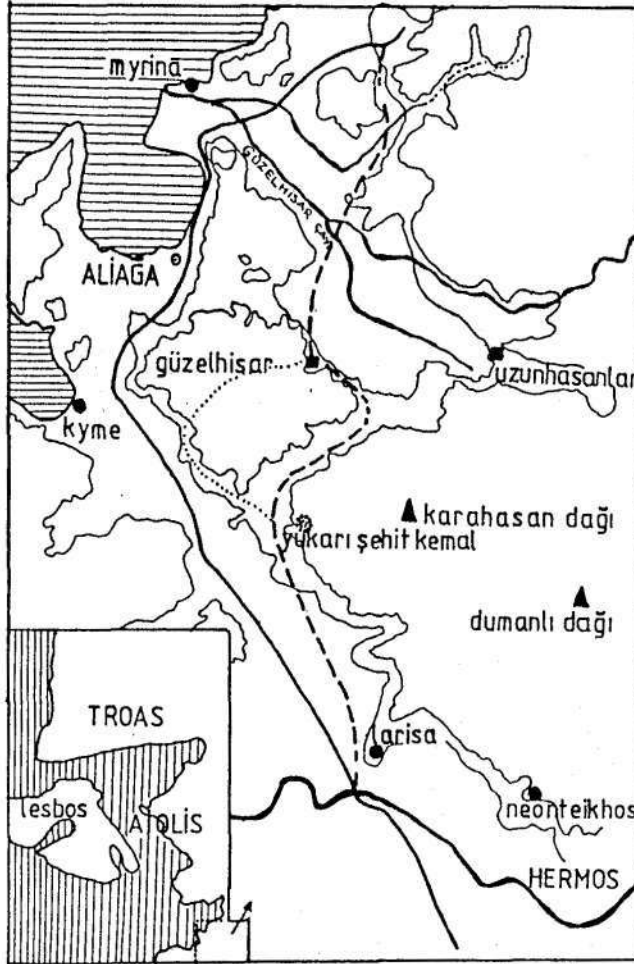

Fig. 1: Yukarı Şehit Kemal Köyü ve Civarı

Yapının dikkati çeken bir özelliği de, kuzey ve doğuda tek kademeliyken, batı ve güneyde iki kademeli olarak yapılmasıdır; güney ve batıdan bakıldığında anıtın piramidal bir formda olduğu anlaşılmaktadır (Fig. 7-8). Yapının bu formu, güney ve batıda alçalan arazinin durumuna da uyum göstermektedir.

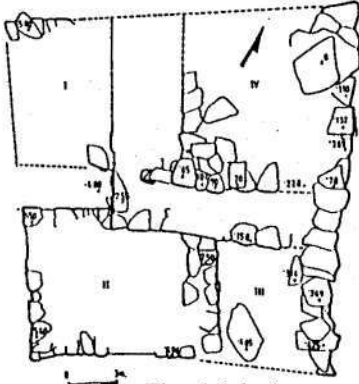

Fig. 4 (plan)

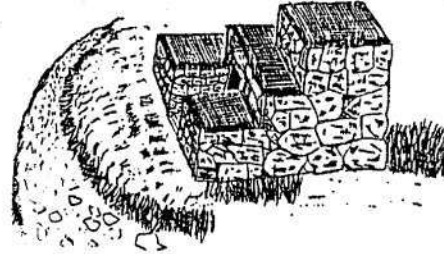

Fig. 5 (rekonstrüksiyon)

Yapının hemen batısında, güneyden gelip yapının kuzeyine ulaşan antik taş döşeme yol da mutlaka yapı ile ilişkili olmalıdır (Fig. 9). Yapının kuzeyinde sona eren bu yol üzerinde, toprağa gömülmüş olarak, İ. Ö. 4. yüzyıla tarihlenen çanak çömlek parçası ile ticari amphoralar görülmektedir. Bu malzemenin yola gömülmüş olarak bulunması ve çevrede başka herhangi bir yapı veya yerleşmenin olmaması da, yol ve yapı arasında bir ilişki olduğu anlamını taşımaktadır. Yol üzerinde görülen daha basit duvar kalıntıları ise bir *temenos* duvarını andırmaktadır. Ayrıca yapının hemen doğusunda yer alan ve bugün de hala kullanılan su kaynağı da muhtemelen bu yapıyla ilişkilidir.

Tarihi ve işlevi açısından fazla bilgi vermeyen bu yapıyı anlayabilmek için, bölgenin tarihine bir göz atmak gerekmektedir. Batı Anadolu'nun İ. Ö. 546 yılında Pers egemenliğine geçmesiyle, Pers kralı Kyros (İ. Ö. 559 - 529), Lydialılarla Sardeis önlerinde yaptığı savaşta kendisine büyük yararları dokunan Mısırlılara ödül olarak bir miktar mal ve köle ile yöredeki bazı kentleri vermişti (Ksenophon, *Cyropaedia*, 7.1. 43-5). Bu kentlerden ikisi, Aiolis bölgesinde yer alan ama henüz kesin lokalizasyonları yapılamamış olan Kyllene ile Larissa'dır. Bu kentlerin Mısırlılara verilmesindeki amaç, Batı Anadolu'yu ele geçirmiş olan Perslerin, batıdan gelebilecek tehlikelere karşı güvenilir buldukları Mısırlılar sayesinde bir savunma seti oluşturma gayretidir.

Öte yandan, Kserkses'in İ. Ö. 480 yılındaki Yunanistan seferine

katılan Sandokes adlı komutanın Kyme'de görevli bir Pers yöneticisi olduğu bilinmektedir (Herodotos, VII. 194)². Bu da, İonia ayaklanmasından sonra Perslerin ve özellikle Kserkses'in Yunanistan üzerine yaptığı sefer sırasında, Pers donanmasının konuşlandırılması açısından önem taşıyan Kyme limanına verdikleri önemi göstermektedir. Zaten Pers donanmasının Yunanistan seferinden sonra kışı Kyme limanında geçirmesi de, bu toprakların Persler açısından ne kadar önem taşıdığını göstermektedir (Herodotos VIII. 130)³.

İ. Ö. 480-79 yılında ağır bir yenilgi alan Perslerin Ege Denizi ile ilişkileri kesilmişti. Daha sonra Perslerle Yunanlılar arasında yapılan Kallias Barışı da (İ. Ö. 449), Perslerin denizdeki etkinliklerini uzun süre engellemiştir⁴. Bu sırada Mısırlıların ellerinde bulunan Aiolis kentlerinin nasıl bir politika izlediklerine ilişkin bilgimiz yoktur. Ama varlıklarını hala koruyabildiklerine göre, onların bu süreç içinde Yunanlılar ile uzlaşmacı bir politika izlediklerini düşünmek mümkündür.

İ. Ö. 5. yüzyılın başlarındaki İonia İhtilalinden sonra, Pers kralı Dareios I (İ. Ö. 522-486) ve daha sonraları Artakserkses I (İ. Ö. 465-425), imparatorluk topraklarında yeni bir yapılanmaya gitmişlerdi. Kyros ve Dareios I dönemlerinde, merkezleri Sardeis ve Daskyleion olan iki satraplıkla yönetilen Batı Anadolu, İonia İhtilali ve İ. Ö. 480 yılındaki yenilgilerden sonra, siyasi olarak yeniden düzenlenmişti (Herodotos, VI. 42 ve Diododos, II. 69-71. 1). Özellikle İ. Ö. 465 yılından, yani Pers kralı Artaxerxes I döneminden itibaren Persler Batı Anadolu'da daha iyi organize olmaya başlamışlardı. Diodoros'un anlatımına göre (67-71. 1) Artaxerxes I, krallığın işlerini kendisini destekleyenlerin yararına yeniden düzenlemiş ve hasmı olan satrapları kovmuştu. Yukarıda sözü edilen iki satraplık merkezine ek olarak, toprakların daha küçük idari birimlere ayrıldıkları ve bunların yönetiminde de Pers memurların buldukları anlaşılmaktadır. Son yıllarda yoğun tartışmalara neden olan bu yeni yapılanma, eski satraplık merkezlerinin yanısıra yeni satraplıklar ortaya çıkarmış ve bu satraplıkların her biri de kendi içinde, Pers asiller veya güvenilir yerel hanedanlar tarafından yönetilen, daha küçük parçalara ayrılmışlardı. Artakserkses I'e maledilen bu yeni toprak reformu, olasılıkla vergilerin daha kolayca toplanabilmesini ve bu tür kırsal yerleşimlerden gelen askeri desteğin artırılabilmesini amaçlamaktaydı⁵.

² G. E. Bean, *Eski Çağda Ege Bölgesi*, 85 (Çev. İ. Delemen), Arion Yayınevi, İstanbul, 1995.

³ J. M. Cook, *The Persian Empire*, London 1983, 167 -183.

⁴ E. Badian, "The Peace of Callias", *Journal of Hellenic Studies* CVII (1987), 1 - 39.

⁵ J. M. Balcer, "The Ancient Persian Satrapies and Satraps in Western Anatolia",

İ. Ö. 5. yüzyılın Attika - Delos Deniz Birliği listelerinde bazı Aiolis kentlerinin isimlerine de rastlanmaktadır⁶. Hatta listelerde bu dönemde Mısırlıların elinde bulunduğu bilinen, Larissa kentinin adının da geçmesi, Yunanlıların Batı Anadolu kıyı kentleri üzerindeki etkilerini göstermektedir⁷. Ancak Atina'nın Peloponnesos Savaşı'nda yenilmesi ve Sparta'nın Pers tarafını desteklemesi üzerine, Persler bölgeye yeniden hakim olmuşlardır⁸. Nitekim, İ. Ö. 405 yılında Pers kralının bir Aiolis kenti olan Gryneion'dan vergi aldığı bilinmektedir⁹.

Peloponnesos Savaşı'ndan hemen sonra, İonia kentlerinin savunucusu duruma gelen Spartalı komutan Thibron, İ. Ö. 399 yılında, kendisine karşı koyan Larissa'yı kuşatmış ancak ele geçirememiştir (Ksenophon, *Hellenika*, II. I. 4-7). O halde bu bölge İ. Ö. 4. yüzyılın başlarında Perslerin egemenliğindeydi¹⁰.

İ. Ö. 366-60 yılları arasındaki Büyük Satrap İsyanları sırasında, Sardeis satraplığı içerisinde kalan bu topraklarda çıkan isyanları bastırmak üzere batıya gönderilen, fakat daha sonra kendisi de başkaldıran ve bazı araştırmacılar tarafından Mysia satrapı olduğu düşünülen Orontes'in Pergamon'da üslendiği, Kyme'ye hakim olduğu ve Sardeis satraplığına saldırmak için hazırlıklar yaptığı bilinmektedir¹¹.

Yukarıda anlatılanlardan da anlaşılacağı gibi, yaklaşık olarak 200 yıl Pers egemenliğinde kalan bu bölgede Mısırlıların da yaşadıkları bilinmektedir. Bu yüzden, Pers dönemine tarihlenen ve Pers mimarisi özellikleri taşıyan benzer anıtların bu bölgedeki başka örneklerini bulmak da mümkün olmaktadır. Bunlardan en önemlilerinden biri, Phokaia yakınlarındaki Taşkule'dir. Piramidal bir yapıya sahip olan bu anıt, İ. Ö. 5. yüzyılın sonu ile İ. Ö. 4. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir¹². Yine Pers özellikleri taşıyan bir diğer anıt da, Ephesos yakınlarındaki

---

Archaeologische Mitteilungen aus Iran 26 (1993), 81 - 90.

⁶ B. D. Merit - H. T. Wade-Gery - M. F. McGregor, *The Athenian Tribute Lists*, Vol. III.

⁷ G. E. Bean, a.g.e., 78.

⁸ Peloponnesos Savaşı sırasında, Daskyleion Satrapı Pharnabazos ve Sardeis Satrapı Tissaphernes'in, Sparta ve Atina'ya karşı uyguladığı akıllı politika sonucunda, uzun süren savaşlarla birbirlerini yıpratarak zayıf düşmeleri sonucu Persler yeniden Batı Anadolu'daki en büyük güç haline gelmişlerdir.

⁹ G. E. Bean, a.g.e., 91.

¹⁰ G. E. Bean, a.g.e., 79.

¹¹ M. Weiskopf, *The So-Called Great Satraps' Revolt 366-360 B. C.*, 63.

¹² N. Cahill, "Taşkule: A Persian Period Tomb Near Phokaia", *AJA* 92 (1988), 481 - 501.

Belevi'deki *Mausoleum*'dur¹³. Bunların dışında, Larissa'da görülen bir sarayın doğu özellikleri taşıdığı¹⁴ ve Panaztepe'de de Klasik döneme ait bir Pers sarayı bulunduğu öne sürülmektedir.

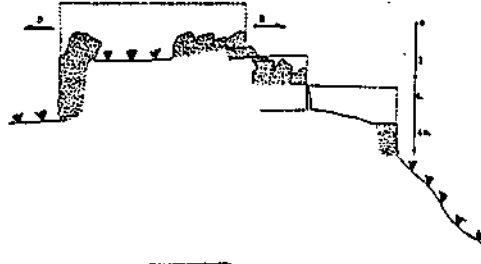

Fig. 7
(Doğu-batı kesiti)

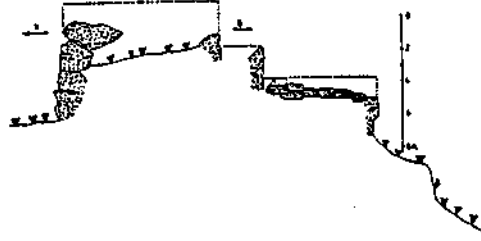

Fig. 8
(Kuzey-güney kesiti)

Makalemize konu olan Şehit Kemal köyündeki yapının, çevresinde ele geçen malzeme ve yapıya giden antik yol nedeniyle kutsal bir mekan olduğunu düşünmek mümkündür. Mimari ve stil açısından tarihleyici herhangi bir bilgi vermeyen bu yapının çevresinde yaptığımız araştırmalar sonucunda, İ. Ö. 4. yüzyıla ait çok sayıda seramik parçası ele geçmiştir. Çok belirgin bir tarihlendirme yapmaya izin vermeyen bu buluntular, yapının İ. Ö. 4. yüzyıla tarihlenebileceğini düşündürmektedir. Batı Anadolu mimarisinden hem teknolojik hem de stil olarak önemli farklılıklar gösteren bu yapının İ. Ö. 4. yüzyılda inşa edildiği kabul edilirse ve bu bölgenin tüm yüzyıl boyunca Perslerin ve Mısırlıların hakimiyetinde bulunduğu göz önünde tutulursa, doğu etkileri taşıyan bir yapı ile karşı karşıya olduğumuz kabul edilebilir. Dahası, yapının piramidal formu bize Pers veya Mısır etkisinin ağır bastığını düşündürmektedir.

Ersin Doğer - İsmail Gezgin
İzmir

¹³ S. Buluç, "The Tomb Monument at Belevi Near Ephesos", *The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology*, Vol. II, 1085-1092, Ankara - İzmir 1973.

¹⁴ J. Boehlau - K. Schefold, *Larisa am Hermos I: Die Bauten*, Berlin, 1940, 84- 85